

Так міркував Матвій, йдучи до Лебедів. Ніс він за пазухою шість золотих п'ятирублівків, як завдаток. Це все гроші зложені копійка — до копійки ним самим та старою. Від дитячих уст відривалося. Босі та голі бігали лобурі, та грішним тілом у людських очах світили, але, зложивши деяку мізерію, тепер як свячена вода пригодилося. Взяв готовеньке, зав'язав у вузлик і відніс. І завдаток є. А от попробував би віднести коли б їх не було...

Решту грошей уже по Різдві віддасть. Матвій не терпить довгого одволікання з боргами. Він би то намагався зараз все зігнати — відбув і все, але чоловік так міркує: зараз осінь. Пашня ніпочому. Худоба тая. А по Різдві ціни на пшеницю напевно підскочать. Тепер, скажемо, пуд пшениці дев'яност копійок, а по Різдві — рубель, а то і руб-пять. Жито дешевше перцю. — Вісімдесят копійок. Як Бог дасть, може дещо конюшини продати вдасться, але через такі мокрі жнива, все то накисло, зерно руде і легке, як полова.

З хлібом також мусітиме чоловік обережніше. На Різдво прийдеться не колоти веприка, а обійтись з тим, що зі старого сала лишилось. Що поробиш? Не буде свіжої ковбаси, ну то не буде. За пшеничники прийдеться також потрохи забувати. Що спитлював ото, щось пудів п'ять і з тим треба якось цілу зиму обганятись, щоб і паску спекти, а там вже на зелену пашу. От ще чоботи... То то ще зле. Чоловік всього не передбачить. А воно тепер дуже пригодилося б, коли б був з весні ликами запасся. Тепер би навертів постолі і брикайте, хлопці... Прийдеться навіть таку нечесть, як дурне лико, купувати. Тьху, та й годі! Воно думалося, що цього року обійдеться вже без постолів, аж ось воно як. Видно вже доля така, що людині тільки працювати треба, а ніколи не спожити своєї праці. Навіть дурного чобота і того людина не зносить. А праці, а дертя!.. Ет... Дітиська саме головне. Сам ще сякі такі маю... Стара теж якісь там шкорбуни приховала. А от дітвора. Василь лазить до тієї школи, а це ж шмат дороги. Коли притисне мороз, або як розпустить та стане болото... Що тоді в личаках? А Володько? Цей хіба всидить тобі на печі? Хіба б його там ланцюгами прикував. Стара мусить на річку йти, щоб сорочку виполоснути. А здоров'я її на псі. І так бухикає, мов кінь залозяний...

Так думав Матвій, йдучи до Лебедів, так думав і вертаючись. Але в головному, що придбає ще одну десятинку, радів і то радів особливо, по своєму, по мужицькому. Він ріс. Він ширився... Він чув, що він з нічого, як хробак, що снує нитки гидвабу, висновує навколо себе кокона, з котрого колись хтось скористає.

Тим часом Володько що Божий день мусів гнати пасти з Василем худобу. Хай привчається. Василь охот до школи відійде, тоді хто наглядатиме над коровами? Хвидот сумує дома сам. А Володькові нова роля підпасача навіть подобалась. Бути корисним, не дармоїдом. Бути шанованим старшими. Розуміється, що це не те саме, що гасати кожного дня по лісі, лугу, дріпа-

тись у багні, мучитись з тим дурним Хвидотищем, який тебе ані розуміє, ані... Ну!.. А з пастухами що іншого. З села надженуть хлопці скотини. Пасуть по сіножатях, плетуть з лозини кошики, співають, бавляться. Сміху нераз бува, мало не тріснеш. Вчора Семенові нового кашкета на шкандибанчю палюгами на шмаття побили. Гордїй пішов раки ловити, поховзнувсь і шубовсьнув по шию у воду геть з лахами. Гух, гух, гух!.. Гвалт, рятуйте! — Кричить. А хлопці аж качаються, реготять над річкою.

Терешнівський Прокіп, що має вже сорок років і не має ні вусів, ні бороди, (його прозвали Скопом) завше пасучи худобу, колоски по полі збирає. Цілий день від раня до вечора збирає. Назбирає кілька торбин, а не хватить куди більше збирати, так він спідні штани скидає, зав'язує знизу колосинням і напхає їх колоссям. Кажуть, вже кілька пудів пшениці отак назбирав. Він хоче на Різдво собі нового курташка купити і в мясниці женитися.

Ну й реготу буває з того Прокопа. — Чому ти не женишся Прокіп? — питає його котрийсь з пацанів.

— А ти спрос?.. — відповідає Прокіп. — Спрос. — Ну то всади мені в... нос.

— Прокіп!

— Чого?

— Дай но штани, ми назбираємо тобі колосків.

— Поцілуй мене в перетичку. Розумний який.

Хлопці одного разу штуку з ним втяли. Взяли його штани та обіцяли назбирати колосся.

Коли Прокіп не бачив, насипали туди кінського сухого гною і зверху притрусили колоссям. Прокіп жене до дому свою череду обвішений торбами з колоссям і гордо несе з-переду штани з гноєм... Хлопці цілу дорогу присідали з реготу, але Прокіп не догадується. Так і поніс до дому гній. Ну й кляв же він після. Але більше його не одурять.

Дійсно Володькові таке товариство подобалось. А скільки оповідали казок, страхів, небелиць. Одного разу лопнула на лузі корова Лебедця. Обжерлась конюшини, здуло її й лопнула. Навіть коновал не встиг прибігти.

А коли прибігла господиня корови та зобачила, що корова лежить надута і неворушиться, впала на неї і залилась гіркими сльозами, як над покійником. І чого та жінка не повиспівувала: — „Ти наша корівонько! Зозуленько ти наша! Ти наша, сива голубонько! І що ми тепер без тебе робитимем і що їстимуть наші дітоньки? Та я ж тебе доглядала! Я ж тебе годувала! Я ж до тебе рано вставала, пізно вечером дожидала і в день, і в ночі про тебе горювала“!

І чого тільки не виспівала стара господиня.

Володькові і жалко було, і разом аж смішно.

Здуріла стара, — думав він. І чого б його отак за худобиною упадати? На цю тему він знову розговорився з батьком, а той йому сказав:

— „Памятай, що корова для родини все одно, що й матір. Без корови ні молока на стіл, ні гною на поле. А не даси гною, не будеш мати й врожаю“.

— Може воно й правда — думав малий. Але його це глибоко не проймало.

По двох днях не стало корови. Собаки подбали про те, щоб вона не занечищувала собою цього світу. І лише кілька кісток та череп з рогами свідчили, що тут відігралась недавно одна сцена з великої трагедії селянського життя.

Одного дня Василь одягнув семражинку, перевісив через плече біленьку, щойно пошиту на книжки торбину, вложив у неї грифльову табличку та шмат гарячого нацибуленого і на-соленого підпалка та почемчикував до школи. Володько сам погнав корови.

І від тепер почалось його невідраднє життя. Сумно йому стало. Пасти прийшось самотньо. Майже всі пастухи, що раніш тут випасали свої корівки та плели кошики, пішли тепер збогачувати себе знанням. Залишивсь Прокіп, але цей ігнорував малого Володька. Та й Володькові неабияка з нього втіха. Краще вже бути самому.

Луг широкий. Очерети, лози, розлоги. Розходу для корів досить, але прикро, що робити нічого.

А до того ще й погода скажіла. Почалась осіння сльота, холоднеча. Володько клав багаття, пік картоплю, робив дим... Величезним тяжким валуном котився він понад сіножатями. Після співав пісні, які знав. Коли бракувало пісень, сам складав їх собі, оповідав сам собі казки. Але найбільше то просиджував над річкою, думав про риби, ужі, раки. Про ті теплі країни, про котрі то оповідав колись батько. Думав, як би він туди поїхав і щоб там робив; пробував нарешті плести кошички, але з його підприємства нічого путнього не виходило.

Одного разу віднайшли Володькові корови кості здохлої корови і почали усі троє дуже щиро оплакувати свою трагічно згинувшу товаришку.

Кудохвоста Манька та Рабая тягнули якогось ніто баса, ніто альта, а молода ялівочка красулька сумлінно підтягала їм довгим і надривним тенорком. Вийшов страшний, душу — роздираючий концерт. Володько просто перелякався і не знав, що робити. Чи бігти розганяти, чи перечекати, аж наревуться до обриди і перестануть. Вирішив, що краще зупинитись на останньому. Так і зробив.

А вечором питав батька: — Чого ті, тату, ревуть корови над костями?..

Батько пояснив, що худобина як і людина оплакує смерть, бо смерть це кінець всього на цьому світі. Смерти боїться все живе, бо лише вона одна є найбільше і найболючіше горе, яке тільки послав Бог усьому, що живе.

Володькові таке ще не приходило на думку. Він ще не думав про смерть, навіть і худобячу. Тепер він подумував, чи

і худоба може думати, чи може розмовляти. Він бачив нераз, що коли корови наїдяться, то сходяться разом, починають обнюхувати одна другу і лизати. Видається, ніби вони розмовляють про щось. Коли би Володько був трохи більшим, він би і собі підійшов до них, але він малий, а Рабая має порядні роги і зовсім не ввічливо поводитись зі своїм пастухом. Раз навіть робила спробу поносити його на рогах, за що дістала від Василя таку парню, що порішилась поки що стримуватись від подібних підприємств. Одначе радо не підпускала вона до себе Володька. Краще вже і не дуже бути у неї на очах. Ще коли Василь приходив раніше зі школи, то пообідавши виходив до Володька, щоб його змінити. Тоді Володько не йшов до дому, а йшов до млина і там ніколи скучно не було. Там було досить займаючого. Але коли псувалась погода, падав дощ, шугав терпкий вітер і Василь залишався ночувати на селі у дядька, тоді Володько мусів цілий божий день чапати та нудитись на лугу.

* * *

Володько сидів проти сонця над проваллям, на дні котрого йшла маленька у дві колії доріжка, обпер лікті на коліна, долонями обняв голову і думав. Якась дуже велика дума влізла в його невелику голову. Корови залізли в лози і звідти цілий день не вилазили. День видався погідний, сентиментальний. Гули осінні кусливі мухи і літало бабине літо.

По стежці, що біжить навпрошки через сіножаті від млина до Матвієвого хутора, йде зі школи Василь. Володько, хоча і помітив його, але на зустріч не біг. Хай собі йде. Ніколи.

Він занадто важко думає, а до того знав, що брат хоче їсти і квапиться швидше до дому. Але коли Василь зрівнявся з Володьком, то покликав його до себе.

— Що там таке? То ще тоже — подумав малий, ліньки підвівся і пошкандибав.

— Чого ти хочеш? — питав ще здалека Володько.

— Ходи но сюди. Я щось приніс...

— Що ти там приніс? Ану покажи но...

Василь зняв свою школярську торбинку і витрусив з неї малюсіньке рудовате щеня. Воно було ще занадто мале, безперерви тремтіло, нявчало, ледви спиналось на свої гнучкі розскаракуваті лапки і, здається, було ще навіть сліпе. Виглядало воно погано. Витрушене з торбини, воно лазило по землі і мордочкою ніби чогось шукало у траві.

Володька це не здивувало.

— Нащо ти його приніс? — зовсім байдуже, заложивши в кешені руки, питає він. — Знаєш ти, що мама не люблять собак. — і кивнув на щеня головою.

Василь помилився у Володькові. Він сподівався, що Володько виявить більше зацікавлення до такого милого сотворіння.

— О, дурний ти. Ти глянь йому в рот. Диви но... — і Василь схопив щеня, розтулив його маленький писочок. — Бачиш?

— А що там?

— Не бачиш? Дивися у пащеку. Вся чорна. Ціле піднебіння чорне. Це значить, буде лихе, а до того не сучечка, а собачок. Я назву його Пундиком. Зобачиш, який з нього псюра вийде.

— Дивись но, щоб мама його часом не викинули в річку. А де ти його вискіпав? — Володько помітно лагіднів і сходив зі своєї недосягаємости...

— Я знайшов його коло Чернечого млина. Якийсь дядько їхав з мішками на возі і викинув двоє таких на луг. Видно, потопити хотів. Одно було сучечка, я залишив її, а цього забрав. Хай хоч одно живе.

Володько пригадав батькові слова про смерть.

— Ну, так неси його до дому. Я хутко прийду...

— Ти вже маму вговориш, добре?...

— Як вдасться...

Володько таки не на жарт робив з себе поважного. Зрештою повага цього маленького чоловічка кидалась завжди не одному на увагу. „Маленький та важенький“, говорив про нього дід Кошіль, ще позаторік, коли він був побережником Таксаревого лісу і заходив нераз до Матвія. Спочатку Кошіль кпив собі з Володька, але згодом переконався, що жарти з цим не вяжуться. „Вихаратання“ він не лякається. Оддурити такого теж не так просто. Тоді Кошіль на казки та небелиці вдарив. О, цим, розуміється, можна купити цілого Володька. Але все таки Кошіля він недолюбливав. Пустомел.

Любив Володько лише батька. Цей говорив мало, але те, що треба було. Гірко йому лишень було, що батько так рідко коли звертає свою на нього увагу. Але за те він один був для малого джерелом всієї мудрости та сили. Також бракувало йому порядних чобіт з холявами, таких, як це носять дорослі.

Але ще цього самого дня стався випадок, який жорстоко підорвав Володькову самоповагу.

Коли Василь зі щеням пішов до дому, Володькові стало самому скучно. Щось недобре себе почував. Якась лінь опанувала... Починав химерити. Корівки його понаїдалися позлазились до купи у лозині і лижуться. І думає він: що робити? Бігати? Співати? Лізти у лозину, дертися на верби і гукати звідти? Безглуздо, ніяково. Не личить...

Поблизу кляпотить млин. Довгий штучно викопаний став, який сполучується невеличкою річечкою з більшим природнім потічком з поганою греблею, яку вже сотні разів проривала повінь. У штучному ставу плекаються риби. У річечці, можна ловити мацюпеньких срібних піскарників, можна робити з камінців та піску греблю, можна будувати млина. Але і це все вже відоме, знане набриджене. Щоб його дійсно займало, це оповідання завізників. Іх у млині досить. Все це бородаті поважні дядьки з веселими поморщеними обличчями, згучним і вічним реготом та твердими мозолястими руками. Цілими добами просиджують вони у млині, очікуючи своєї черги, їдять сухий хліб з кавалком

сала, пють безліч джерельної холодної води і безперервно один другому оповідають. Оповідання захоплено, живо, пересипаються, мов гарячим приском, на правду безтурботним реготом.

Слухаючи таких оповідань, Володько зникав. Його не ставало. З нього лишалось тільки—очі, широкі, витріщені, круглі синьо-сірі, та овальний ротик зі свіжими, напухлими устами, що якимось особливо, дико рожевіли, та ще його маленький гудзичок—носик. Він слухав ввесь. Навіть його босі порепані ноженята, а зимою величезні матірні чоборницька—на них, оберталися в суцільну увагу. Кожний згук, кожний новий тон, гримас, вираз жаху, приємності, радості болю—оповідача все це, мов тіні хмар по землі, пресковзали на Володьковому обличчю і в пам'яті його лишали безперечно слід. Очинята його були тоді особливі. Вони перлились з очниць і міняли барву, ніби ласі очі kota. Після вони дуже розширювались, загорялись і горіли сильним небезпечним огнем...

Одного разу бородатий рижий дядько Павло задивився на Володька і не витримав:—схопив малого на руки, до болю здушив, підняв руками геть над свою голову, а пізніше вліпив малому твердого, колючого та згучного поцілунка. Володькові страх соромно стало. Ціла його пичка запаленіла. Дядько поліз до кошля і видобув з його глибин два петльовані пиріжки з яблуками. Пиріжки білі, злегка припечені. Яблучний сік проникав назовні. Дядько незграбно взяв їх у широку жменю:

— На, малий — каже...

Шлунок того малого від самого рання нічого в собі не мав і просто таки закликав його взяти... Одначе Володько сорому послухався. Ніяково. І так обличчя горить... Він, ніби не розуміє, знизує плечинятами і відступає назад. Він ще не оправився від тісних дядьківських обіймів...

— Не точись, впадеш — зауважує спокійно другий дядько...

— Бери, дурний, коли дають—каже третій...

Дядько Павло немило здивувався, коли прийшлося пиріжки назад до кошля ховати. І при цьому почав. — То, знаєте, мовляв покійний мій тесть, царство йому небесне, бувають такі діти...

...Але Володько вже втік. Коли вже тут про нього балачка, то нічого. Він може лиш слухати, коли на нього ніхто не звертає уваги...

Володько без вагань вдається до млина. Правда, цікаво було б довідатись, що Василь робитиме зі своїм щеням, але до дому ще рано.

У млині, як завжди досить гармідерно. На греблі зустрічає Володько опецьковатого мельниченка Тонду. Це є досить дурний крикливий хлопчище, але він взяв собі за маніру завжди при людях, де тільки можна, кпити з Володька, або робити йому прикрости. Володько болюче це переносив, але не спромігся на рішучу відсіч, що піддавало Тонді ще більшої заохоти. Але коли хлопці залишались самі, Тонда, здається, з приємністю

слухав серйозних Володькових розважань, при чому під носом у нього з'являлися завжди довгі і бридкі сомпляки, які він підлизував язиком.

Зустрівшись, хлопці пішли на шлюз і влізли по небезпечній дощці, що дуже вгиналась, коли по ній йшли, над лотоки. Примостились на мокрій колоді, на якій спочивали кросна ринви, котрою біжить на колесо вода і почали свої рузумування. Тонда зухвало похвалявся, що він уже вміє важити мішки, красти борошно, яким кормить свого ослика, та діставати від дядьків хабара розміром трьох копійок, коли він змеле дядькові кілька пудів даром.

Ринвами з розгону люрить на колеса вода, спадає під лотоки і, розбиваючись на пінявіклоки, з плюском летить у низ та повертає слизькі, чорні колеса. В глибині, під хлопцями у віддалі кількох метрів вирує зеленувата глибинь. Запінені греблі штучних хвиль роблять вражіння, ніби там купаються табуни розбещених чортів. Плюскіт і гомін від цього такий, що хлопці мусять розмовляючи кричати.

Тонда, розуміється, більше звиклий до цього і, мабуть, навмисне привів сюди Володька, щоб побачити, як той буде себе тут почувати. Одначе Володько досить пристойно витримував своє положення і нічим не зраджував, що знаходиться в небезпечному місці. Навпаки. Він навмисне сів на слизькій колоді, звисив над вируючою глибиною ножиська і бовтає собі ними, не турбуючись, що геть чисто обмастив свої штаненята.

При цьому він почав свої серйозні розмови, — куди, мовляв, біжить ця річка, які риби у ній, скільки раків, де живуть лебеді, що ми живемо в Росії і т. п. Все це Тонда переварував видно тяжко. Обличчя його при таких розмовах робилось довгим, ніби у лошати, при чому особливо смішно виглядали його віддуги, широкі уста.

І тут то сталося щось, чого Володько ніколи не міг сподіватися. Фільософуючи з Тондою, Володько звичайно й забув геть про все на світі, крім так цікавих для нього речей, якими заповнена його тямка. І зненацька з'являється, невідомо чого, Василь. Він першим зобачив Володька і мусів кілька разів що сили з греблі гукати, поки його той почув. А коли ж Володько помітив брата, то по одному вигляді останнього, зрозумів, що сталося щось надзвичайне...

— Володько! А ходи швидше! Мерщій!..

Володько аж здригнувся і мало не стратив рівноваги, ледви втримавшись на своєму небезпечному сідалі. Він миттю зривається і, забувши про обережність, швидко, по гнучкій дощці біжить на шлюз... Може Василь жартує? Ні. Вигляд серйозний, безпосередній...

— Ну, чекай, чекай! Дадуть тобі тато!.. А де твої корови?.. То ти так їх пасеш?.. Чекай!..

Ах, Боже, Боже!.. Про корови ж він дійсно чисто забув...

В лозині корови — викрикнув Володько, вдаряючи на слово „в лозині“, але голос зраджував непевність цього „в лозині“.

— Ага, в лозині... Піди—но поглянь...

В конюшині?..—мигнуло в голові малого...

І в ту ж мить стрільнула згадка про здохлу корову, вичитування баби, слова батька... Ах, Боже!..

Він захолов. Він не знав, чи бігти йому до корів, чи кидатись під лотоки. Кричати? Плакати?

— А де тато? — скрикнув малий...

— Біжи но, то зобачиш...

О, горе! Що ж він тепер подіє? Бігти! Швидше бігти! Щось робити.

— Чисто корови виїли капусту — гукає навздогін Василь.

Ну, принаймні капусту. Володькові трошки віддало... Стрімголов наспотикача біжить він до дому. Його куці ноженята лопотять по втопаній стежечці перестрібують через маленьку річечку, в котрій ловляться піскарики, чаркотять по болоті, чвиркають брудною водою, дріпаються обстріпані штаненята. Нарешті його маленька постать викочується з-за лозиних кущів і раптом камяніє... Він бачить вже свої корови. Батько щойно вигнав їх з капусти і сам власною особою, неповоручно, мов камянний стовп вкопавсь в межі городу. Ціла грядка білих оглоданих капустяних головок нагадує зграю потурбованих гусей.

Батько стояв неповоручно. Володько всіма фібрами душі, кожним нервом чув і розумів, що значить така стоянка. Він чує як губиться, зникає його мужність, як під горло лізуть болючі сучки якогось жалю, як починає завмирати розбушоване серденько, як, нарешті, заливаються рідиною його очі і він чує, що по щічках побігли дві прудкі гарячі сльози. Він все таки не плакав. Сльози, що нагально потекли, ще не значили, що він плаче. Він тримав себе як справжній мужчина.

А батько, мов викут, мов залізний жах. Хоча б озвався. Хоча б рукою поворушив... Ні. На те він і батько. Лютий, могутній, без милосердя, як розгніваний бог. Ні, не втічеш від нього і не вблагаєш.

Тікати! — мигнула думка. Бігти! Але куди? В річку? — Хай і в річку, Тікати, бо буде зле.

Володько метнувся і зник у кущах лозини. Батько не промовив ні одного слова. В тому то й є батькова сила,—думав нераз малий. Він мовчить; скорше розгадаєш каміння, що він думає, ніж батька. Матвій, коли зник Володько, мовчки постояв на тому саме місці ще пару хвилин, повернувся і пішов на подвір'я. Прийшов Василь і погнав скотину до хліва.

Володько опинився сам один у кущах. „Тепер довго, довго не могтиму я з татом розмовляти“—думав він. А сидів над річкою у гушавині. Росло тут, чи краще сторчало, якесь посохле гудиння від болотяної рослини. Сів, обома руками обняв голову. Ревіти, кричати, хотілося йому. Боже, Боже, повторював безко-

нечно. Хотів молитись, але хіба тут до моління? Коли Бог, коли батько, коли ніхто в світі, не може зрозуміти, допомогти, розрадити його, то що допоможе молитва? Мамо!.. Де є мама? Ні; він сам винен. Він розуміє це. Але... хіба ж? — Страшно подумати. Він вже бачив здоровенну батькову ручиську, яка затиснула його малюсіньке рученя, тверда, заялозена, ремінна батькова попруга вже танцює по його задку. Гостро, пекуче, дошкульно танцює... Йому соромно. Він знищений. Він забитий — той Володько, що є в його очах, його мові, той Володько зникне. Його вибє батькова ремінна попруга.

Починало сутоніти. Холодна хвиля осіннього вечора хлинула лугом. Ножинята, мокрі і порепані починають дошкульно мерзнути. Неймовірно велике і криваво-червоне сонце нехотя засувалося за чорну скибу ставища. Ціле небесне склепіння гнітило своєю мармурово-холодною величчю, наповняючи весь мир, близький і далекий суворою, недоторкальною мовчанкою. Все жорстоке: небо, люди і земля. Навіть струм холодної води брєнить жорстоко. Кілька листочків на похиленій вербі відчайсно трепотіли, але холодне дихання вітру здмухнуло їх і вони вертко полетіли у ще холодні хвилі річки.

Минуло ще з пів години. Холод і голод, якому вже здавна не соромно заявити своє право, зачинають рухати прибитого раптовим лихом хлопчину. „Треба йти, може вже забули тато“. Встає і йде. Але коли зрівнявся з городом і при згасаючому світлі дня помітив нагі огризки, ще недавно, пишних капустияних головок, йому знов зробилося нудно й жахливо. Дві сили боролись. Але все одно нічого не допоможе. Треба йти.

Йому ж і самому шкода тієї капусти, та що подієш? Що? Ну, що тепер?!

Не живий і не мертвий переступив хатній поріг. Хай діється, що хоче.

Першою накинулась мати. Мати є завше мати. Вона знала, що чекає Володька, тому наробила тарараму. Працювали у неї лишень язик та уста. Яких тільки не дістав Володько прізвищ, але всетаки то не те саме, що батькова попруга. Цим мати намагалась зменшити батьків гнів та по можливості відтягнути та одвернути загрожуючу її дитині кару. Знала вона також, що при цьому наражає себе на небезпеку дістати кілька „черезплечників“ та пострібати босою навколо хати, але хіба це може стримати матір перед собою самою?

Батько насуплений і грізний сидів коло столу, лупив „бараболі в мундірах“, мачав їх у сіль і міцно розжовував з хлібом. На Володька він майже не звернув уваги. І лиш, коли малий роздягнувшись збірався шмигнути не до столу (недо їдла було), а мерщій на піч, у самий найзатишніший куток, встав раптом і батько, здіймаючи свою попругу...

— То ти, трясця твоїй матері, так пасеш худобу! — почав він, навмисне розтягаючи з притиском слова.

Володько не дослухав всього. Він, мов вюн, метнувся і миттю зник під піччю. Спочатку шмигнув під піл, а звідти потайки, попід тапчаном, на чорирох ногах, буцаючись у перестрасі об всяку всячину, перемандрував під піч. Підпіч мала два виходи. Один під тапчан і під піл, другий з противної сторони на хату. Тут сушилися нарубані дрова, досить численно множилися торгани, стоноги, цвіркуні та часом, не без ризику звичайно, з'являлись такі грубі звірі, як мишва. Ворогом цих останніх гостей, була тонкої роботи мишоловка, на якій старий чех Хвенцал досяг верхів свого корисного мистецтва. Цей Хвенцалів винахід неодмінно сторчав тут, завше чимнебудь для мишей привабливим наповнений. І, розуміється, не одна мишка поплатила жорстоко за свою легковажність, попавши до середини, на показ, так невинного апарату.

Володькова зручність не дуже подобалася батькові. Він зробив два кроки в напрямку печі, розкарачив ножиська перед самим виходом з Володькової цитаделі і безцеремонно: — Вилазь, стерво! — гримнув...

В очах Володькових лише два здоровенні брудні, батькові чоботи та кінець згорненої у двоє попруги. Той кінець так страшно, так неймовірно страшно, погойдуються перед очима хлопця. Залізна, висовгана, блискуча пряжка.

Ой, тату, тату! — вже репетував Володько.

— Вилазь, собачий сину! Шкури спущу! — Чоботиська батька перед підпіччю незграбно затупали. Голос батька із-за заціплених зубів виривається. Шипучий якийсь.

— Ви-лазь мені! Вилазь кажу, бо забору, засічу!... — при цьому вже не втримався батько. Нахилившись, шмагнув попругою під піч. Володько різко скрикнув і відскочив до другого виходу, у самий безпечний кут. Вже не видно йому батьківських чобіт. Але в ту ж мить попруга батька захльостала вже з другого кінця і Володько тремтючи, буцаючись головою о мур пересовався з одного місця на друге. Але це ще гірше дрочило батька. Бачучи що нічого з того путнього не вийде, батько покликав Василя.

— Висилю. А дістань но ти мені його. Ну ж! Раз-два!... Тягни його сюди!...

І попруга батька досить дошкульно торкнулась Василевих штанів, що збільшило його рухливість.

— Ой-йой-йой! Василю! Тату! Боже мій!... — лементував малий злочинець, але руку його, як він її не ховав, піймав уже Василь і тягнув на хату. Ось батько зігнувся. Ось простягнулась його палькат ручище. Ще хвилька, ще мент і безборонна Володькова ручка в тісному потиску батьківської долоні.

— Ой, гвалт! Мамо!...

Але батько вже сягнув Володька. Мов легеньке пірячко, підхоплене буревійним поривом гурагану, так вилетів Володько з-під печі. І коли опинився в батькових руках, який перегнув малого через коліно, дошкульні удари попруги посипались на

задок хлопця. Останній нагадував маленького хробачка, наступленого великим чоботом. Він звивався, після кожного удару ним цукало, шарпало, а з уст його виривався різкий та болючий рев.

Малий Хвидот втік і сховався на піч у самий кут. Мати шпурнулась на батька, але її запобігання не значили більше ніж вдарання розлючених хвиль моря о незрушну гранітову скелю.

До того батько штовхнув її рукою і в одну мить вона лежала коло дверей, кленучи та ридаючи.

Хвидот на печі почав і собі ревіти. Один Василь, залізши далеко в запічок затих і ні мур-мур...

— Оце тобі капуста! Оце тобі корови! — приговорював батько... — Я тобі, дубило твоєю ма, покажу млина!

— Здурів, здурів старий мурмило — янчала мати. — Забе дитину. Та хай тая капуста в землю ввійде, хай її черви зжеруть, коли за неї дітей катувати — лементувала Настя.

— Заціпни! Ні слова! — батько залишив захриплого хлопця і його попруга грізно знялася над матірною головою. Та пригнулась і вишмигнула з-під руки, а різкий удар свиснув даремно в повітрі.

Володько лежав і ойойкав на долівці. Засапаний, червоний, горючий з люто-блискучими очима, потрусуючи попругою, стояв серед хати батько. Страшна в цю мить була його величезна постаць і нещасна, мізерна та дитина, що янчала від болю на долівці коло ніг грізного свого батька.

— Я тебе ще навчу, як заступатися — погрожував в н матері. Остання метнулась у сіни і вже звідти, коли їй незагрожувала особлива небезпека, дала волю своєму рухливому язикові.

— Люди, людоньки! Здурів чоловічище! Ти медведю! Слоне ти! То ти хочеш нас позабавити! А руки б тобі відняло. Заціпнув би ти! Янчав би ти, як та дитина. Дубище западений, щоб тебе лихе повітря забрало!..

— Зволочі! Гидота! Дрянь! Я вас, чорти, навчу мені шануватись! Я з вас вперед бєбєхи випущу, а тоді вже будете мені натякати. Сто болів ув вашу!..

Крик, лемент счинився на хуторі. Тяжка була батькова рука. Знав її добре і Василь, і Володько, і мати, і навіть трохлітній Хвидот. Ціла родина знала дуже добре, чим пахло, коли збудити у батькові, їх могутньому, барчистому, великоголовому батькові його звірчаний гнів.

Збитого Володька кинуте на піл, прикрито якоюсь рядниною і там він довго і глибоко стогнав, тяжко і уривно захлипував, здушуючи що сили напливаючі під горло ридання. Він знав, що плачу батько не переносить.

Другого і третього дня, не міг ще хлопчина сісти. Побита частина тіла дошкульно боліла. Цілий другий день, провалювся малий у постелі, нічого не брав крім води в уста й вперто мовчав. Мати пітніла над ним, ломала руки, але Володько непо-

